

FIGYELŐ

A POLGÁRHÁBORÚ ELŐÉRTETE

Spiró György: *T-boy*
Ab Ovo, 1994. 172 oldal, 380 Ft

Ismerek egy embert, Dél-Amerikában született, ausztrál állampolgár, skóciai lakos. Anyanyelve spanyol, angol, magyar. Az apja – magyar zsidó – a harmincas évek derekán gondolt egyet, és felkerekedett. Amióta csak hallottam róla, találkozni szeretnék vele. Hogy megkérdezzem tőle: honnan tudta. Lényegében ugyanez a kérdés iratta Spiró Györggyel *T-BOY* című elbeszéléskötete legtöbb darabját. Egy elkerülhetetlennek vélt katasztrófa árnyékában, a kirohanás és a torokban készülő üvöltés előtt, még épp innen az artikuláción utolsó vészjelzést ad le, bár maga sem hiszi, hogy van még segítség. Nincs hová futni, nem lesz mód túlélni a háborút, az újvadáság állapotát, még azt sem fogjuk majd tudni, hogy elközelt az idő.

A jelenetek között eleinte halk, később egyre hangosabb ágyúdörgést hallunk – ezzel a szerzői utasítással bocsátotta útjára legújabb drámáját (*DOBARDAN*), de ez történik akkor is, amikor a *T-BOY* írásait olvassuk. Tragédia. Játszódik 1993–94-ben Magyarországon. Az alcím készségesen siet meghatározni a műfajt: *rémnovellák*, de ami a kötetben írva áll, az se nem novella, se nem rémtörténet (a klasszikus, illetve gótikus értelemben), de nem is a science fiction egy filozofikusabb változata. Spiró ugyanis érzéketlen a rejtélyre, és nem hajlamos a játékoságra sem, arra a tudományos tényekből és nekieresztett képzeletből támadó agyviharra, amely Hernádi Gyula jobb lapjain tombol. S míg a szerzőnek – gyaníthatóan – Edgar Poe vagy a Kafkára visszamenő kelet-európai abszurd (Mrożek, Örkény) járt az eszében, az olvasónak a klasszikus német mesék (Grimm,

Hauff) rémlenek fel a kötet rémségei és szürreális elemei alapján. (Még egy *andersen* is akad a könyvben. AZ *EVEZŐS*, mely egy festett embert, alighanem egy Egry József-képen evező bakarasnyi figurát animálva példálózik az örök művészet sorsáról egy olyan világban, amely az emberrel is kutyául bánik.) Hiába keresnénk viszont a nagy meseírók nyelvi gazdagságát, a részletek leírásában talált élvezetét.

A műbíráló zavarban van. Ha pályakezdőről volna szó, megdicsérhetné az erős tehetőséget mutató írásokat, és jóindulatúan eltanácsolna a kötet nagyobbik részében erőltetett irány folytatásától. Csakhogy Spiró György tizkötetes magyar író, a legjobbak közül való. Ha tudományos munkáról volna szó, kimutathatnánk a szerző tévedéseit, az elsők között azt a hibás premisszát, amely a kilencvenes éveket némely külső jegy alapján a század harmincas éveivel azonosítva jut rövidzárlatos következtetésekre. De nem állja meg a helyét az ember(iség) váratlan megtérbolyodásának a mai világjelenségekből levezetett tétele sem, és nem visz sehová a lapos katasztrófizmus. Pedig a *T-BOY* nem tudományos munka, hanem irodalom; öngyilkos kockázatot vállal: azt, hogy az élethez mérik. Miközben legtöbb pályatársa belátta, hogy itt és most szép lehet, de okos nem, és kerülve az ütközést, a mai valóságról csak idézőjeles valóságként és úgynevezett meg állítólagos valóságként beszél, Spiró fejfel megy a reálisan létező falnak. Így lesz a *T-BOY* emberi dokumentum, a szorongás, kétségbeesés és hisztéria dokumentuma, amelynek a próféta átká vagy egyetlen sikoly lehetne a megfelelő „műformá”-ja.

A kiadó jobb szolgálatot tett volna a szerzőnek, ha nem lelkesedik oly mód nélkül ezért a kötetért: „...*alig tudjuk visszafojtani az elragadtatott szavakat* – olvassuk a fülön –, *mint-hogy azonban a műfaj a krimivel rokon, félünk, nehogy ellőjünk a poént... úgy e fülszöveget inkább abba hagyjuk, s kellemes borzongást és jó mulatást kívánunk. Jaj... valaki kopogtat... benyit... kezében*

csőre töltött fegyverrel...” Nem tudom, melyik feltételezés a sértőbb: a kiadóban nem olvasták el a könyvet; olvasták, és vaskosan félreértették; olvasták is, értették is, csak megakarták tréfálni a gyanútlan vevőt (arra már gondolni sem merek, hogy így törtek nagyobb példányszámra).

A T-BOY szövegeinek semmi közük a krimihez; sem borzongani, sem jól mulatni nem lehet velük, a legtöbbször még viccnek is rossz. Humoruk fekete epe, felhívásuk haláltáncra szól, de mélység híján az ábrázolt valóság nem megy túl a napilapok fekete krónikáin. „Lepublicisztikáznánk” az egészet, csakhogy e sommás ítélet Spiró esetében, aki a rendszerváltás első, leghektikusabb szakaszában kitűnő publicisztikát tudott művelni, nem alkalmazható. A KANÁSZTÁNC pillanatnak készült szövegei – tárcák, jegyzetek, sőt tévékritikák – máig érvényesek, évek múltán is érdemes őket olvasni; egy következetes értékrendet képviselő, tisztán gondolkodó, szuverén személyiség hitelesíti őket, kinek még a tévedései is vállalhatók. Most ugyanez a szerző az elbeszélés látszólag többet elviselő, jobban terhelhető műfajában mond csődöt.

Az írások jó része szokvány történésekből indul ki, s e szóra sem érdemes esetek fordulnak aztán horrorba – szürke, hétköznapi iszonyatba –, majd tovább egy lépéssel, túl a realitáson. (Minta: leányanya férjhez menne, ezért apró gyermekével kiutazik Németországba. Barát nem mondja, de nő érzi, terhére van a gyerek. Vízbe fojtja. Holmiját hátrahagyva hazatér, és közli, hogy kint intézetbe adta a kicsit. Mindenki elhiszi, szomszéd, kolléga, nagyi, egyedül a közismerten éber magyar egészségügy leplezi le a hazugságot, a nő vall, de nincs hullá, nincs bizonyíték, aktát elfektetik. Mignem több hónapos, zöld vízihulla jelenik meg a rendőrségen, s bár német kacsaúl beszél, kiderítik, hogy ő a megfojtott gyermek. Nem tudván mit kezdeni vele, a rendőrök kiteszik, a szintén kitett kóbor kutyák tépik szét, „a csontjaival a többi gyerek játszott soká” – REKK.) Több rémtettet tragikus és feldolgozatlan halálesetek váltanak ki, de van itt gyermekgyilkos testvér meg szülő, ölnék barátot, házastársat és szomszédot, irtanak családot, földrengéskárosultakat és kopolyúval született csecsemőket – ez utóbbiért fejpenzt is fizet az állam. Az egymásnak te-

remtett boldog házaspár szexuális problémát *növeszt* magának, a nyelvzeseni nővér hátat fordít a fényes amerikai karriernek és fölső középosztálybeli jómódnak, hogy a magyar nyelv és valami zavaros filozófia alapján elképzelt nép ősanja legyen (mindez azért, mert nem tudott belenyugodni abba, hogy öccse kinőtt a gyerekkorból!). A világot, az ember testét-lelkét természeti és társadalmi katasztrófák zökkentik ki a helyéből, s mind között a legsúlyosabb az az AIDS-nél is pusztítóbb titokzatos tébolyvirus (ONLY), exponenciálisan terjedő ragály, amely rövid úton el fogja pusztítani az emberiséget és/vagy a földet.

Témákban, ötletekben, látjuk, nincsen hiány, csakhogy az elbeszélő nem érez kedvet rá, hogy megírja őket. Az elbeszélésekből hiányzik a nyelvi és gondolati megformáltságnak még az igénye is. Bármilyen meglepő, úgy tetszik, hogy a szerző nootán és viszolyogva nyúl tárgyához, nem érdeklődik a maga teremtette alakok, sem az, ami történik velük. Arc és lélek nélküli szereplőket lök oda henyén fölvázolt kényszerhelyzetekbe, s e névtelen hősök csak arra jók, hogy lapos tételeket illusztráljanak a „mire képes az ember” tárgykörben.

A T-BOY dokumentálta túlérzékenység, a pánikreakciók az ezredvég válságjelenségeire talán érthetőbbek lesznek, ha úgy tekintünk a szerzőre, mint aki elvesztette a hazáját. Mert Spiró egy régi vágású patrióta, csak nemzetállam meg kishaza helyett egy tágasabb hazát gondolt magának. Lőfő kelet-európeerként, egy virtuális Dunai Konföderáció polgáraként végig kellett néznie, mint herdálják szét jogos birtokát, mint hullik atomjaira a választott haza a szabadság első érintésére. Bár a világtörténelemben ezer halál esett már egyetlen „i” miatt, Spiró konokul tagad mindenféle szerb–horvát (bosnyák, macedón) különbséget; szerinte azonos nyelvről, következőképp azonos etnikumról van szó, minden vallási, hagyománybeli, kulturális vagy történelmi elkülönülés a hamis tudat terméke. A szerző földjén most dúló valóságos és szellemi polgárháború megemészthetetlen élményként van jelen a T-BOY kötetben.

Az eluralkodó örületben egyszerre – s tegyük hozzá, paradox módon – fölértékelődik

a szomszédság. A szociológusok már rég fölismerték, mennyivel megbízhatóbb választ kapnak vonzásokról és választásokról, ha a „kiket szeret, kiket gyűlöl” helyett úgy teszik föl a kérdést: kinek lenne, kinek nem lenne a szomszédja: „*Míntha éjszaka a szomszédokat kicserélték volna*” – olvassuk a REGGEL című történetben, s e homályos tartalmú közlésben kereshetjük végül az egyetlen magyarázatot arra, miért kaszálja le géppuskasorozat egy békés tavaszi reggelre a történelemóraira igyekvő vidéki köztanárt. MELYIK SZOMSZÉD? – kérdi egy másik írás címe. Mert az nem mindegy, hovatovább élethalálkérdés. Ha az ő népükből való fegyveresek rátörnek a falura, csak hírmondó marad belőlünk, de csak hasznavehetetlen és unalmas hírekkel tudjuk traktálni befogadóinkat: a fegyveresek fosztogatnak, ölnek, erőszakolnak, gyűjtogatnak, így megy ez, mióta világ a világ. Csodás megmenekülésünkben nem épülhet a hallgatóság, nincs titok, és mit sem érnek a régről ismert túléléstechnikák. Menekülsz, útközben lekaszálnak; elbújsz otthon, rád gyűjtják a házat; akitől menedéket kérsz, kiad az ellenségnek. Vagy nem ad ki. Mint most bennünket a kurvás, feketéző, bolond szomszéd, mindig az, amelyikről sose hittük volna. Emberábrázolásról persze itt sem beszélhetünk, az alakoknak nincs személyiségük, csak helyzetük van; e történet mégis különb a többinél, mert mentes attól a mizantropiától, amelyet bátran nevezhetünk undornak is. A világirodalomban szép számmal vannak embergyűlölők, de nem emlékszem olyan könyvre, amelyben annyi ocsmány véglény vonaglott volna, mint a T-BOY-ban. Az ilyen kíméletlen világ- és emberképet csak nagy írói teljesítmény hitelesítheti, a szövegben a felháborodást és a megvetést is mindenkor ki kell munkálni. Az elbeszélő öngyűlölete nem áll jól a mű igazságáért. Kétlelkűséget sejték emögött: mintha szégyellné saját félelmeit. Míntha attól tartana, nevétségessé válik, ha komolyan veszi, megpróbálja hát humorosan, könnyedén tálalni őket, és mivel Spirónak nem áll jól a posztmodern léhaság, marad az erőlködés, az elbeszélő bizonytalansága, ki már abban sem hihet, hogy „*szégyene talán még túléli őt*”. A *rémületnovellák* motívumait szinte enciklopédikusan foglalja össze a jobbak közül való ANTİK című elbeszélés.

Hőse a mai középmezőket reprezentáló ötvenéves geológus, kétgyerekes családapa; háborús gyerekkor; az ötvenes évek terrorja (kitelepités), az '56 utáni megtorlás élménye szocializálta, életét feltételes megállónak tudja két égszakadás-földindulás között. Ismerni véljük őt tíz évvel korábbi novellákból (PERSPEKTÍVA, NAGYMIKULÁS), mikben első személyben mondja el, hogyan nevelték őt túlélőként és túlélésre a szülei. Zsenge korától németül kellett tanulnia, hogy a következő háborúban jobbak legyenek az esélyei, s nyomtatéku folyton az orra alá dugták a rokonok elsárgult képét, akik „*nem jöttek vissza*”. A felnöttek mindaddig érthetetlenek, „diszfunkcionálisak” a gyerek szemében, amíg el nem jön 1956 ősze-tele, egy kvázi háborús helyzet, mikor végre kiderül, hogy az eltelt, békének álcázott évtized csak előkészület volt egy újabb hadiállapotra. Csak erre vártak a szülők, ezért gyűltek a készletek a kamrában, ezért tartottak gyertyát, vaskályhát a villanyfényes, központi fűtéses lakásban: most mintha csak értelmet nyert volna az életük, szinte kivirulnak, és sorra hívják elő emlékeikből a vészhelyzetben tanúsítandó célszerű viselkedés mintáit, a túlélés ezer apró fortélyát. Az ANTİK főhőse a rendszerváltás minden mocnásában a közelgő tragédia jelét ismeri föl. Megkezdzi a háborús előkészületeket, s mániákusan keresve a menekülés útját, elveszíti kapcsolatát a valósággal, kihullik a mindennapi létezésből, míg végül, nem látva más kiutat, elpusztítja a családját. A történet több ponton is elnéz a tények fölött, de még az ideologikus gondolatmenet sem képes megsemmisíteni az elbeszélés igazságát: a modern, az urbanizált életforma, egyáltalán, az emberi civilizáció végtelen törekenységéről van szó, arról a borzongató, közös tudásról, amire gondolni sem akarunk, hiszen úgysem tehetünk ellene semmit.

Az ANTİK hőse tragikái vétséget követ el. Nem az a bűne, hogy előbb boldogtalanná tette, majd terrorizálta, végül kiirtotta a családját; ez már csak következménye az eredendő bűnnek, hogy *tudva mindent*, a döntő pillanatban mégis elyengült, bedőlt a szerelem ócska cselének. Itt újabb régi Spiró-novellát hív elő az emlékezet, az ÁLMODTAM NEKED emlékezetes nyitódarabját (UTÓPIA). Ül egy túlélő a konyhaasztalnál 1945-ben, egy

perccel a háború vége után, és a petróleumlámpa fényénél számvetést csinál. Összemér árat és bért, esztelen reményt és reális kilátást, az élet hosszát és besszét: negatív szám a végeredmény. Mire a férfi kisettenkedik a fürdőszobába, halkán, fel ne ébressze alvó feleségét, s egy tűvel mind kiszúrja a nehezen beszerzett kotonokat. Akkor ez volt a vége. Most, egy évtized múltán az ANTIK szerzője megbotozza a régi kötet apahősének sírját, s egy másik történetben (RABSZOLGALÁZADÁS) rá is mondja a fiú átkát, ki „*hol borotválkozott, hol nem, gyermekeket nemzett végül, sorsába süppedvén, azzal állatva magát, hogy van értelme, mintha ehhez az értelemnek bármi köze volna! – a gyerekei a foglyai lettek, ő meg az övök... a világ rabszolgáinak számát gyarapította velük, ahogyan az apja övele.*

Nem akármilyen dísznóságot művelt az apja, amikor a borotváját nekiadta.

Az ÁLMODTAM NEKED 1987-ben jelent meg, sok jó írással, a legjobbak éppen a most bűnösnek talált apáról szóltak. Spiró persze nem novellistiként lett jelentős szerző, hanem drámák és nagyregények írójaként. A magyar prózairodalomban, ha ezt nem szokás is kimondani, a nagyobb formáknak a becsülete is nagyobb, egy közepes regény magasabb rangot ad, mint egy remekbe szabott elbeszélés. Spiró mintha maga is osztozna ebben az íratlan közmegegyezésben, a T-BOY-t kezdő álom a Könyvről regénynek (esetleg színműnek) képzelet el az opus magnumot (A KÖNYV).

Az életművön belül határozottan elválik egymástól a különféle műnemek, műfajok tematikája és hangvétele: az idegenben játszódó történelmi regényekkel, történelmi és társadalmi drámákkal szemben a novellák ön-életrajzi elemekből épült, személyes hangú írások. Sorra olvasva őket egy töredékben maradt vagy még megírásra váró családregegy, autobiográfia fejezeteit adják ki. Az ÁLMODTAM NEKED a születéstől a lengyelországi szűkségállapot idejéig tart, és ezt a nyolcvanas évek közepéig, végéig mondott történetet folytatják a T-BOY kötet végére illesztett írások. Nem sok közülük van a rémnovellákhoz. Három egymásba kapcsolódó szöveg, azonosak a hőseik: egy férfi és az első – utóbb elvált, mára már halott – felesége, azonos a tárgyuk: a halál, szerelmük, házasságuk,

majd az asszony halála. Legszebb az utolsó, a FELLINI, KÖD. Nincs három oldal az egész. Itt az elbeszélő első személyre vált, és végre magyarázkodás, önátlatás nélkül tud beszélni az élet egyszerű tényeiről, szerelemről, vesztéséről, szegényről, amit az élő érez a halottal szemben. Csak egy férfi, csak egy nő, akik valaha szerettek egymást, és együtt nézték az AMARCORD-ot.

Bori Erzsébet

ERDÉLYI PRÓTEUSZ

*Kovács András Ferenc: Költözködés
Jelenkor, Pécs – Kriterion, Bukarest, 1993.
58 oldal, 125 Ft*

*Kovács András Ferenc: Lelkem kockán pörgetem
Jelenkor, Pécs – Kriterion, Bukarest, 1994.
118 oldal, 170 Ft*

*Kovács András Ferenc: Üdvözlét a vesztésnek
Héttorony, 1993. 84 oldal, 240 Ft*

A magyar költészetnek abban a gazdag közlekedőedény-rendszerében, mely idestova négy égtájra ér, az erdélyi eredetű költői hang jobbadán a komoly és komor szóemelésű, közösségi töltetű és ősiségre büszke gesztusok tanúsága volt. S az ember (bárhon éljen a nagyvilágban) többnyire a törzsi tudathoz való visszatalálást, anyanyelvünk történeti üzeneteit kereste az erdélyi poéták műveiben. Becsülte irányuk archaikus igyekezetét, fokozottan európai és ősmagyar vágyakozásaikat, tanulgatta (újratanulgatta) azt a komótosabb és lassúbb légvételű sorsarázólást, mely a világ más tájain, kedvezőbb történelmi helyzetben megszólaló lírai írmodor számára aggasztóan idegenné vált, s mégis – mind a mai napig – a naiv-produktív magyar szellem letéteményese maradt. Bármilyen furcsa: éppen a szabadabb éghajlaton születő magyar nyelvű költői gesztustárból veszett ki az a bizonyos „paradicsomérzés”, mely az erdélyi költőknek – épp mostoha sorsuknál fogva, minthogy ők kénytelen-kelletlen *lefelé* fűrtak a történelemben – folyama-